

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**RELATIONS WITH THE SHAYBANI UZBEK SULTANS DURING THE REIGN OF KING TAHMASP****Mukhabat Khabibova**

Lecturer

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

Abbaskhan Ubaydullaev

student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

Abdubilal Abdurakhmanov

student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Safavids, Shaibani, Tahmasp, Ubaydulla Khan, Khorasan, Jam War, Herat, Mashhad, Mavorunnahr, Lawful Sultan Suleiman.

Received: 28.05.23**Accepted:** 30.05.23**Published:** 01.06.23

Abstract: In this article, during the reign of Shah Tahmasp, the son of Shah Ismail, the ruler of the Safavid state in Iran in the 16th century, conflicts and struggle with the Uzbek Sheyban sultans in Movarunnahr and the scale of the Ottoman Empire influenced these processes, and the consequences of this struggle are presented.

SHOH TAHMASP HUKMRONLIGI DAVRIDA SHAYBONIY O'ZBEK SULTONLAR BILAN BO'LGAN MUNOSABATLAR**Muhabbat Xabibova**

Katta o'qituvchi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

Abbosxon Ubaydullayev

talaba

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

Abdubilol Abduraxmonov

talaba

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Safaviy, Shayboniy, Tahmasp, Ubaydullaxon, Xuroson, Jom urushi, Hirot, Mashhad, Movorunnahr, Qonuniy Sulton Sulaymon.

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVI asr Eronidagi Safaviy davlati humkdori Shoh Ismoilning oʻgʻli Shoh Tahmasp hukmronligi davrida Movarounnahrda Oʻzbek Shayboniy sultonlari bilan kechgan ziddiyatlar, kurashlar va bu jarayonlarda Usmoniylar imperiyasining qay darajada taʼsir koʻrsatganligi va bu kurashlar qanday oqibatlarida tugaganligi haqidagi maʼlumotlar keltirilib oʻtiladi.

**ОТНОШЕНИЯ С ШАЙБАНСКИМ УЗБЕКСКИМ СУЛТАНОМ В ГОДЫ
ПРАВЛЕНИЯ ЦАРЯ ТАХМАСПА**

Мухаббат Хабибова

Преподаватель

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

Аббасхан Убайдуллаев

студент

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

Абдубилал Абдурахманов

студент

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Сефевиды, Шайбани, Тахмасп, Убайдулла-хан, Хорасан, Джамская война, Герат, Мешхед, Маворуннахр, Законный султан Сулейман.

Аннотация: В данной статье в период правления шаха Тахмаспа, сына шаха Исмаила, правителя государства Сефевидов в Иране в 16 веке, конфликты и борьба с узбекскими шейбанскими султанами в Моваруннахре и масштабы османского Империя повлияла на эти процессы, и представлены последствия этой борьбы.

KIRISH

Turkman qabilalarining hokimiyat uchun kurashlari bilan band edi. Safaviylar davlatidagi ichki notinchlikdan foydalangan Buxoro hukmdori Ubaydullaxon Xurosonga hujum qildi. Shoh Tahmasp hukmronligining birinchi oʻn yili “Qizilbosh hukmdorlik davri” deyiladi. Chunki bu davrda davlatni Qizilbosh amirlari boshqargan. U 45 yillik hukmronligi davrida mamlakatni barqarorlashtirdi. Tahmasp hukmronligi davrida doimiy ravishda Movorunnahrdagi oʻzbek Shayboniy sultonlari va Usmoniylar imperiyasi bilan kurashlar sodir boʻldi. 1560-yillarda Usmoniylar bilan kelishilgan boʻlsada, Oʻzbek sultonlari bilan kurashlar davom etdi.

ASOSIY QISM

Shoh Ismoil vafotidan keyingi taxt muammolaridan foydanlanmoqchi bo'lgan Ubaydullaxon, Turkistondagi mo'g'ul zodagonlari va boshqa o'zbek xonlari bilan birlashib, 1524-yilda Safaviylarga hujum qildi. Shoh Tahmasp hujum vaqtida Tabrizda edi. Bu yerda o'z harbiy sarkardalari bilan maslahatlashib, Div Sulton qo'mondonligidagi qo'shinni Hirotga yuborishga qaror qildi [1:20]. O'zbek qo'shini Hirotni qamal qildi. Shehri Shom Mirzo va Lala Durmusxon Hirotni himoya qildilar. O'zbeklar Hirotga hujum qilgan bo'lsalar ham, Safaviy askarlari qo'llaridagi miltiqlar tufayli hujumlarni qaytardilar. Hujumlardan natija ololmagan o'zbeklar diplomatiyani sinab ko'rdi. Ko'chkunchi Xon yozgan maktub Hirotga yuborilgan va Durmusxonga taslim bo'lishni taklif qilishdi. Durmusxon o'zbeklarga bergan javobida O'zbeklar bir oydan ortiq qamalni ushlab turolmagani, ammo Hirotidagi 12 ming kishining 1 yil oziq ovqat va qurol bilan qamalga qarshi turishi aytib, taslim bo'lmasligi aytdi. O'zbeklar samarasiz hujumlarini davom ettirdilar. Shomlu harbiy qismlari hujumdan so'ng Ubaydullaxon chekinishga majbur bo'ldi. Durmusxon 1526-yilda vafot etganida Xurosondagi Safaviy amirlari o'rtasida kelishmovchilik yuzaga keldi. Bu mojarodan foydalanmoqchi bo'lgan Ubaydullaxon Jayhunni (Amudaryoni) kechib o'tdi. Avval Marvni qamal qilib, askari ko'p bo'lmagan bu shaharni egalladi. Ubaydullaxon Marvni qo'lga kiritgach, shaharda suv o'tkazgichlarlarni va shaharni qayta tiklashni buyurdi. Marvdan keyin Sarahsni qo'lga oldi. U yerdan Mashhadga borib, shaharni qamal qildi. Mashhadni himoya qilgan Burun Sulton yordam ololmadi va shahar mudofasi quladi. Ubaydullaxon bu yerdan Atrobodga jo'nab ketdi. 1527-yilda Ubaydullaxon Astrobodni qamal qildi. Astrobodni himoya qilayotgan Qojar qabilasidan Kayapa beg shaharni himoya qila olmadi va shahar o'zbeklar qo'lga o'tdi. Shoh Tahmasp Xorazmdagi Safaviylar qo'shinini Xurosonga jo'natib, o'zbeklarni to'xtatmoqchi edi. Zeynal Xon boshchiligidagi Safaviylar qo'shini Astrobodga yetib kelganida shahar hokimi Abdulazizxon (Ubaydullaxonning o'g'li) otasining yoniga Isferayinga qochadi. Biroq, Safaviylar ahmoq bo'lib, qo'shinlarini tarqatib yubordi. Astrobodning qo'ldan ketganidan g'azablanib, Ubaydullaxon Bistomni talon-taroj qildi. Safaviylar qo'shini Bistom atrofida yetib keldi va Ubaydullaxon bilan jang qildi. 1527-yil 24-iyulda bo'lib o'tgan urushda Safaviylar qo'shini mag'lubiyatga uchradi. O'zbeklar Astrobodni qaytarib oldi. Marvdan Mashhadgacha bo'lgan viloyatlar o'zbeklar tomonidan bosib olindi va u yerga yangi hokimlar tayinlangan. Safaviylar qo'shinini mag'lub etgan Ubaydullaxon qishni Bistomda o'tkazdi. Ob-havo tufayli Hirotni qamal qilishga qaror qildi. 1528-yil bahoriga kelib, qamalning to'rtinchi oyida Ubaydullaxon shaharga kirish va chiqish yo'llarini to'sib qo'ydi. Shaharda ochlik va kasallik boshlandi. Qamalning yettinchi oyida shaharni himoya qilgan Shamlu guruhi zaiflashgan paytda Shoh Tahmasb Xurosonga keladi, degan xabar tarqaldi. Buni eshitgan Ubaydullaxon Hirot qamalini olib tashladi. Hammasi Transoksianada (Movorunnahr) butun

Turkiston sultonlaridan qo'shin to'pladi. Chingizxondan beri Jayhunni kechib o'tgan eng katta qo'shin deya atalgan qo'shin bilan 1528-yil 23-sentyabrda Jom shahri yaqinida to'qnash keldi. Ubaydullaxonning Safaviylar bilan olib borgan eng muhim urushlaridan biri Jom urushidir. Shoh Tahmasb ichki tartibsizliklarga barham berganidan keyin o'zbeklarga qarshi chora-tadbirlar ko'rish uchun harakatni boshladi va Mashhad tomon yurdi. O'zbek qo'shinlari soni 100 ming kishi, safaviylar qo'shini esa 40 ming kishidan iborat bo'lganligi taxmin qilinadi. Lekin, Safaviylar qo'shinida to'p va miltiq bor edi. Shoh Tahmasp Mashhadni ziyorat qilgandan so'ng, Hirot yo'lidagi Jom yaqinidagi ariq handaq qazib urush holatini qo'lga oldi. O'zbeklar buni zaiflik deb bildi va Mashhadga yo'l oldi. Ular hujumga o'tishdi. Shoh Tahmasp o'zbeklarni kutib olishga shoshilmay yetib keldi. Ikki qo'shin 1528-yil 24-sentabrda uchrashdi. Birinchi hujumni o'zbeklar amalga oshirdi. Safaviy sarkardalaridan Yoqub Sulton Kachar, Ulamo Sulton Tekelu va boshqa o'ng qanot sarkardalari mag'lubiyatga uchradi. O'zbeklar o'lja yig'ayotganda Safaviy askarlaridan biri Ubaydullaxonni yaraladi. Ko'chunchi Xon va Joni Beg Xon bu holatni eshitib, Marvga qochib ketishdi [1:25]. Ko'rinib turibdiki, urush boshida O'zbeklar g'alaba qozongan bo'lsa-da, kurash so'ngida Safaviylar g'alaba qozonib, O'zbeklar Xurosonni tark etishdi. Jom urushining Safaviylar tomonidan g'alaba qozonishining eng muhim omili o'zbek armiyasida o'qotar qurollarning mavjud emasligi edi [1:29]. Bu urushda o'zbeklar katta yo'qotishlarga duchor bo'ldilar va uzoq vaqt kurash olib borib egallab olgan Xuroson yerlarini butunlay tark etishga majbur bo'ldilar. Garchi O'zbek xoni tirik bo'lsa-da, bu urush o'zbeklar uchun katta yo'qotishlarga sabab bo'lgan 1510-yilgi Marv jangiga o'xshaydi. Jom urushidan keyin Shoh Tahmasb Bag'dod hukmdori Zulfiqor qo'zg'olonini bostirish uchun 1529-yilning bahorida Iroqqa bordi. Shoh Tahmasbning Iroqqa ketishidan foydalanmoqchi bo'lgan Ubaydullaxon yana Xurosonga hujum qiladi. Ubaydullaxon o'z kuchlarini ikkiga bo'ldi. O'zi Hirot, qo'mondonlaridan Sunchek Muhammad va Abdulazizxon Mashhadni qamal qildi. Ikki oylik Mashhad qamalining natijasi bo'lmadi. Biroq Ubaydullaxon Hirot qamalini bekor qilib, ularga yordam berib Mashhadni qamal qilishga ketdi. Oziq-ovqat taqchilligiga uchragan Safaviylar shaharni o'zbeklarga topshirdilar. Ubaydullaxon Mashhadga bir qancha kuchlarni qoldirib, Hirotga ketti. To'g'ridan-to'g'ri hujum qilish o'rniga blokada qilishni afzal ko'rdi, chunki Hirot devorlari mustahkam va buzib bo'lmaydigan edi. Hirot qal'asi qo'mondoni Husaynixon Shomlu shohdan yordam so'radi. Biroq, shohning eng hurmatli amirlaridan biri Chuha Sulton Xurosonga borib o'zbeklarga qarshi jang qilinishini istamadi. Gilondagi Ustojlu amirlarining ba'zilar Shohni bu yurishga borishga ko'ndirganlarida Chuha Sulton boshchiligidagi Safaviylar qo'shinlari Xuroson tomon harakatlandi. Husaynixon, o'tmishda Chuha Sulton bilan o'rtalarida adovat borligidan uning yaxshi niyatda ekanidan gumon qildi. Shu sababdan ham o'z hayotini, ham Hirot ahlini xavf ostiga qo'ymaslik uchun Chuha Sultonning shaharga kelishini kutmasdan Ubaydullaxonga sulh taklif qildi va shaharni taslim qilish sharti

bilan ularning jonlarini saqlab qolishlarini so‘radilar. Ubaydullaxon taklifni qabul qildi. Hirotidan bir qancha joylari ortib olindi va shomlularning chiqishiga imkon berdi. Qa’lada shahzoda Som Mirzo va uning lolasi Husaynixon boshliq bir guruh askar bilan shaharni tark etib, Mekran orqali Kirmonga, u yerdan esa Shirvonga yo‘l oldilar. Shunday qilib, Hirot yana o‘zbeklar tasarrufiga o‘tdi. Ubaydullaxon bu yerda qolgan 300 ga yaqin jangchi qizilboshlar qatl etildi va shaharni o‘zbek amirlaridan biriga topshirdi. Shahardagi shia xalqiga va Hirot xalqiga qarshi qirg‘in va qiynoqlar uyushtirdi va mollarini talon-taroj qilindi. Shoh Tahmasb Iroq yurishidan qaytgach Hirotidan ayrilganini eshitdi. Qazvinga kelib Xurosonga yo‘l oldi. Buni eshitgan Ubaydullaxon, 1530-yil 16-avgustda Marvga ketdi. Marvda bo‘lgan boshqa o‘zbek sultonlaridan yordam so‘radi. O‘zbek xonligi boshlig‘i Abu Saidxon hozirgacha Safaviylar ustidan g‘alaba qozona olmaganliklari, boshqa o‘zbek sultonlari jang qilishni istamaganliklari, Ubaydullaxonga agar jang qilmoqchi bo‘lsa, o‘z qo‘shini bilan jang qilishini aytdi. Buni eshitishgan Ubaydullaxon Marvni tark etib, Buxoroga chekindi. Ubaydullaxon shohga Xat yozib uni yurishdan qaytarishga urindi. Shoh Hirot va Mashhadni egalladi. 1530-yil 7-noyabrda Tahmasp Isfahonga keldi. Shoh Isfahonga borganida Ubaydullaxon, Kamesh O‘g‘lon, Tanish Bey va Abu Said Afrosiyob boshchiligidagi qo‘shinni 1531-yilda Saraxs orqali Mashhadga jo‘natadi. Mashhad hukmdori Monteshe Sulton Nishopur hukmdori Agzivar Sulton Shomlu bilan ittifoq tuzib o‘zbeklarni mag‘lubiyatga uchratdi, o‘zbeklar Movorunnahrga chekindi. Ubaydullaxon, Kamesh o‘g‘lon Mashhadga hujum qilganda, Buxoroda qo‘shin to‘plab, o‘ziga ittifoqchi topishga harakat qiladi. Bu safar Xurosonning har bir viloyatiga amirlarini yuborishga qaror qildi va hammasini bir vaqtda Xurosonga jo‘natdi. Shunga ko‘ra, uning o‘g‘li Abdulaziz Mashhadga, Kamesho‘g‘lon Astrobodga, Xongeldi Bahodir Sabzavorga yubordi. Bistom va Hirot qamalini shaxsan Ubaydullaxonning o‘zi amalga oshirdi. Xurosondagi qizilboshlar o‘zbeklarga qarshilik ko‘rsata olmasliklarini tushunib shohning yoniga qaytib ketishdi. Damgan hokimi Zulfiqorxon shaharni tark etdi. Buning o‘rniga Astroboddagi Girayli qabilasini yordamga chaqirdi. Buning ustiga Qabila boshlig‘i Mirzo Ali Xalifa o‘zining ko‘p askarlari bilan Zulfiqorxonga qo‘shiladi va Bistomdagi o‘zbeklar qamalini olib tashlashga harakat qildi. Safaviylar o‘zbeklarga qarshilik ko‘rsatib, ko‘plab o‘zbek askarlarini o‘ldirdi. 1532-yil 5-mayda Ubaydullaxon Hirotni yana qamal qildi. Ularning yonida qarorgoh qurdi. Qamal 1532-yil 14-oktyabrgacha davom etdi. Baxrom Mirzo va uning ustozi G‘ozixon xalqni qal’adan olib chiqdi. Qamal davom etar ekan, ta’minot tugab, epidemiya boshlandi. Qal’adagi odamlarning qarshilik ko‘rsatishga kuchi yetmay qolganda, Ubaydullaxondan tinchlik so‘radilar. Biroq Ubaydullaxon buni qabul qilmadi. Shoh Xurosonga yurish qilganini eshitib, 1532-yil 14-oktabrda qamalni olib tashlab, Movorunnahrga chekindi. Shoh Tahmasb 1532-yil 20-dekabrda Hirotga keldi. Keyin Mashhadni oldi va bahorda Movorunnahrga yurishga borishini e’lon qildi. Shoh yurishga chiqish uchun 1534-yil 23-iyunda Eleng-i Nishin degan joyda o‘z qarorgohini qurdi. Shu bilan birga,

Shoh buyrug'I bilan 200 otliq askari bilan Sufiyon Xalifa Sabzavorda bo'lgan Xongeldi O'zbekga hujum qildi. Sabzavoni, keyin Nishopurni bosib, Abdulazizxon turgan Mashhadga yo'l oldi. Qizilboshlar qo'shinining kuchidan qo'rqqan Abdulazizxon avval Hirotga chekinmoqchi bo'ldi, lekin otasining u yerdan ketganini bilgach, Movaronunnahrga qaytdi. Tahmasb o'zining ba'zi amirlari bilan birga Shahzoda Elqos Mirzoni Marv tomonga jo'natdi. Biroq Usmonli qo'shini Ozarbayjonga kirdi. U bu xabarni eshitgach, Movorunnahra g'azotidan voz kechdi va g'arbga qarab harakat qildi [2:61]. O'zbek sultoni Abu Saidxon vafotidan so'ng uning o'rniga Ubaydullaxon o'tirdi. Ubaydullaxon Xuroson yurishlaridan voz kechmadi va uning amrlaridan biri Shayx Abu Afrosiyob, Qoracha Bahodir va Sayid mirzo 4000 otliq askar bilan Xurosonga yuborildi. Ammo o'zbeklar yana safaviylardan yengildi. Bu orada Hirot hokimi Som Mirzo Boburiylar qo'l ostidagi Qandahorga shohning ruxsatisiz hujum qildi, ammo mag'lubiyatga uchradi. 1535-yilda Garchiston o'zbeklari hukmdori Bayram O'g'lon Hirotga hujum qiladi. Hirotidagi safaviy askarlari 1535-yil 22-mayda shaharni tark etib, o'zbeklar bilan shahar tashqarisiga chiqib jang qildilar. Biroq Safaviylar mag'lubiyatga uchradilar. Bayram O'g'lon Garchistonga chekindi. Bu davrda Hirot, G'ur, Marv va G'azna o'rtasidagi yerlar Garchiston deb atalgan. Usmonli imperiyasi 1536-yil yanvarda Iroqqa harbiy yurish qilganini eshitib, Ubaydullaxon Mashhadni qamal qildi. Shahardagi Qizilbosh askari kuchli mavqega ega bo'lib shaharni himoya qildi. Shuning uchun qamal uzoq davom etdi. Qamal davom etar ekan, Sufiyon xalifa yordamga kelishini aytdi. Ubaydullaxon jang qilish yoki qilmaslik haqida ikkilanib turardi. Lekin 1536-yil 15-yanvarda urush pozitsiyasini egalladi. Ubaydullaxonning Safaviylar qo'shinini yengdi. Omon qolgan Safaviylar qo'shini Abdalobod qal'asidan panoh topadi. O'zbeklar bu qal'ani egallab olib Sufiyon xalifa va boshqa Safaviy askarlarini o'ldirdi. Sufiyon xalifaning Hirotida qoldirgan noibi xalqqa nisbatan juda qattiqqo'l edi. Bundan bezovta bo'lgan odamlardan bir guruhi o'zbek qo'shinlarini shaharni egallashga da'vat etdi. O'zbeklar shaharni yana qamal qildi. Shaharda Safaviy amirlari o'rtasida to'qnashuv bo'lganligi sababli kuchli mudofaa qilishning iloji bo'lmadi. 1536-yil mart oyida Hirotga kelgan Ubaydullaxon bilan shaharda amir Xizir Chalabiy o'rtalarida adovat bo'lgan Mir Abu Tohir bilan yashirin bitim tuzdi. Bu shartnoma natijasida o'zbek harbiylari shaharga kirib keldi. Ubaydullaxon qo'shini shahani qattiq vayron qilib, talon-taroj qilgan. Ayrim askarlar shu sabab jazolandi. Hirot Safaviylarning qo'shinining yengilganini eshitgan Shoh Tahmasb 1536-yil 23-sentabrda Xurosonga yurish qildi. Bu orada Ubaydullaxon Mashhadni qamal qilish uchun harakat qilayotgan edi. Biroq, Shoh Tahmasb kelayotganini eshitib, sarkardalari bilan maslahatlashdi. O'zidan boshqa hech kim Safaviylar bilan jang qilishni istamaganligi sababli 1537-yil 29-yanvarda Hirotni tark etib, Buxoroga chekindi. Bu qaror xalqning qo'llab-quvvatlash ham ta'sir ko'rsatdi. Bu safar Ubaydullaxonning oxirgi yurishi edi va Ubaydullaxon 1540-yilda vafot etgan. Ubaydullaxondan keyin taxtga Abdullaxon o'tirdi. Abdullaxon I hukmronligi qisqa umr ko'rdi va uning o'rniga Abdullatifxon o'tirdi. Usmonli-Turkiston munosabatlari Sulton Sulaymonning Naxichivan yurishi davrida

mustahkamlandi. Eron shohi Tahmasb Erzurumgacha talonchilik harakatini boshlagan edi. Buning ustiga Sulton Sulaymon 1550-yil fevral oyida Abdullatifxonga Eronga ikki jabhadan hujum qilish uchun maktub yo‘lladi. U elchi jo‘natib, Eron g‘azotiga borishini bildirdi va Xurosonga yurish qilishni Abdulatifdan iltimos qildi. Bu maktub darhol O‘zbek xoniga ijobiy ta’sir qiladi va javob berdi, lekin qurol bilan yordam so‘radi va uning iltimosi bajarildi. Sulaymon Qonuniy 1554-yilda uch yuz nafar yanicharni va artilleriya jamoasi bilan Turkistonga yubordi. Bu orada Ubaydullaxon vafot etganidan keyingi taxt uchun O‘zbek sultonlari o‘rtasidagi kurashda bu qurollar va askarlar ishlatilgan. 1550-yilda Toshkent hokimi Baroqxon, Movorunnahr hukmdori Abdullatif sulton va Hisor-i Shodmon hukmdori Shoh Muhammad Sulton bilan ittifoq tuzdi va Xurosonga yurishga otlandi. O‘zbeklar 1550-yil 22-mayda Hirotga yetib kelishdi. Qo‘shin shaharni qamal qildi. Hirot hukmdori Sharafiddinog‘lu Muhammad Xon shahar tashqarisida to‘siqlar o‘rnatib, to‘p va miltiqchilar bilan mudofaaga chiqdi. Shaharda o‘rnatilgan to‘siqlarga qaramasdan O‘zbeklar juda yaxshi jang qilgan bo‘lsada, Shoh Muhammad Sultonning o‘ldirilishi bilan u umidsizlikka tushdi va Baroqxonning ruxsati bilan 1550-yil 13-iyunda ular Movorunnahrga chekinishdi. Xuddi shu urushda Safaviylar tomonidan Muhammadxon Sharafiddinog‘li olamdan o‘tib, uning o‘g‘li Qozoqxon, o‘zbeklar qo‘lida asir bo‘lgan Shahzoda Muhammad Hudobanda Xuroson hokimligini tark etib, poytaxtga qaytdi. Usmonlilar bilan Amasiya tinchlik shartnomasini imzolagan Safaviylar o‘zbek yerlariga bostirib kirishdi. O‘zbek xonlari Usmonli-O‘zbek ittifoqini xohlardi. Lekin Usmonlilar zarur yordam ko‘rsata olmadi. Amasiya shartnomasidan keyin Usmonli-Eron munosabatlari Shoh Tahmasb vafotigacha do‘stona tarzda davom etdi. Qonuniy Sulton Sulaymon hukmronligi davrida Amasiya shartnomasiga bu juda uyg‘un va muvaffaqiyatli edi. Davom etayotgan Usmonli-O‘zbek munosabatlari Eronni bosim ostida qoldirgan bo‘lsada, Safaviylarni yo‘q qilolmadi. Amasiya shartnomasidan so‘ng Usmonli davlati o‘z yo‘nalishini g‘arbiy tomonga o‘zgartirdi. Abdullatifxon vafotidan keyin Samarqand taxtiga Navro‘z Ahmadxon o‘tirdi. (Baroqxon) o‘tirdi. Baroqxonning vafotidan so‘ng Buxoro taxtida Abdullaxon II va otasi Iskandar sulton hokimiyatga ko‘tarildi. Ammo qoidaga ko‘ra yoshi katta sulton taxtni egalladi yani Pir muhammadxon 1560-yil sentabrda Qonuniy Sulaymon, o‘zbek hukmdori Pir muhammadxonga maktub yo‘lladi. Maktubda Sulaymonning o‘g‘li Shaxzoda Boyazid Erondan panoh topganini, unga qarshi yurishini, Pir Muhammadxonni ham Xurosonga yurish qilishi haqida habar yubordi. Biroq u Shoh Tahmasp shahzodasini va uning bolalarini taslim qildi va yurish bekor bo‘ldi. Shundan so‘ng Pir Muhammadxon ham yurishni to‘xtatdi. Pir Muhammadxon 1564-yilda Balx hukmdori unvoniga ega bo‘lganida juda mashhur edi. Ko‘p sonli askar bilan Mashhadga hujum qildi. Shialar uchun muqaddas hisoblangan bu shaharga o‘zbeklarning hujumi ortidan shoh Abu Tolip Mirzo, Mir G‘iyosiddin Mehmed va Mir Sharif Musaviyni Pir Muhammad huzuriga elchi qilib yuborib, shaharga zarar yetkazilmasligi uchun tinchlik o‘rnatishni so‘radi. Pir Muhammad shaharga kirishga muvaffaq bo‘ldi. Ammo lashkari charchab, jangovar qudrati kamayib borayotganini ko‘rib,

tinchlikka rozi bo'ldi va Balhga qaytib keldi. Shoh Mashhad uchun qasos olish uchun Balhga hujum qilmoqchi bo'ldi. Pirmuhammad yurish uchun uzr so'rab Shoh Tahmasp huzuriga elchi yubordi. Shoh Husayn Qulubey Shomlu orqali uni kechirganini bildirdi. Xuddi shu yili O'zbek shahzodalaridan biri Ko'chkunchi oilasidan Ali Sulton va uning ukasi Abulxayr Xon Xurosonni egallash uchun mintaqaga hujum qildi. Bu o'zbek shahzodalari, Mashhadga yaqinlashib, Tark mavzesiga joylashdilar. Biroq Mashhaddagi Qizilbosh amirlaridan biri Safi Veli Xalifa-i Rumlu, Kanber Sulton Ustojlu va Sulton Ibrohim Mirzo ko'p o'zbek askarlarini o'ldirishi bilan o'zbek hujumlarini to'xtatdi. Bundan qo'rqib ketdi Ali Sulton zudlik bilan hududni tark etib, Movorunnaharga qaytdi. 1563-1564-yillarda Movorunnahr ayonlari va o'zbek sultonlaridan bir guruhi haj ziyoratini ado etish uchun Qazvinga kelib, bir muddat shu yerda qolishdi va dam olgach, Hijoz tarafiga o'tdilar. Shohning sayohat qilish uchun ruxsat berishi Usmonli davlati bilan tuzgan shartnomaga sodiq qolish va o'zbeklar bilan o'rtasida jiddiy muammolar yuzaga kelishiga o'rin qoldirmadi. 1567-yilda u va Mavarindon hukmdori Iskandarxonning o'g'li Abdulla Sulton o'sha paytdagi Xuroson hukmdori Shoh Tahmasbning o'g'li Muhammad Hudoband o'rtasida ziddiyat yuzaga keldi. 1566-1567-yillarda Shoh Tahmasp, uning o'g'li Muhammad Hudobandani Shoh Qulu Ustojlu bilan birga Hirotga hokim etib tayinladi. Bundan xabar topgan O'zbek xoni Iskandarxon o'z o'g'li Abdullaxonni ham boshqa o'g'illari bilan birga Xurosonga jo'natadi. Yani Qizilboshlarni Xurosondan quvib chiqarish uchun. Muhammad Hudobanda Abdullaxonning Xuroson tomon kelayotganini eshitib, darhol Turbet qal'asiga chekinib, shaharning mudofaa chizig'ini mustahkamladi. Bu chekinishdan habar topgan o'zbeklar ham Turbetga yuzlandilar. Xuroson xalqi o'zbek armiyasiga qarshi turishdan ko'ra taslim bo'lishni afzal ko'radi va Abdullaxon II ga hadyalar yuborib avf tiladilari O'zbeklar nihoyat Turbet qo'rg'oniga yetib kelishdi. Safaviylar ko'chalarda o'rnatgan to'siqlar bilan shaharni himoya qilishga tayyor edilar. Biroq o'zbek askarlarining ko'pligidan qo'rqishdi. Qilichidan jon saqlab qola olgan Qizilboshlar darrov qal'aga pana olib, hujumga o'tadi. Abdullaxon esa o'z askarlarini qal'aga yo'naltirdi va devorlarni artilleriyadan otish bilan buzib tashlashni buyurdi [3:24]. Ayrim tuhmatlar tufayli o'zbek shahzodalari Husrav Sulton va Abdullaxon o'rtasi buzildi. U Husrav Sulton Abdullaxonga itoat qilishni to'xtatdi va ruxsat so'ramasdan Shahrisabzga qaytgan edi. Bu xabarni eshitgan Mashhad va Astrobod hokimlari Turbetda bo'lgan Muhammad Mirzoga yordam berish uchun harakatga kirishdilar. 26-noyabr 1566-yilda Shoh Tahmasp o'g'lining bu og'ir ahvolidan xabar topadi. Shoh Tahmasp, Safaviylar qo'shinini mintaqaga jo'natganidan xabar topgan Abdulla Sulton shu zahoti Husrav Sultonni ko'nglini olib va uni jang maydoniga taklif qildi. Husrav Sulton bu taklifni qabul qildi. O'zbek qo'shinlari safida yana o'z o'mini egalladi. Bu holatdan jasorat olgan Abdullaxon Turbet shahrini qamal qilishdan bosh tortib, kelayotgan Qizilbosh qo'shinini kutib olish uchun harakat qildi. Bu yurish chog'ida o'zbek qo'shini dastlab Buryobod qal'asiga hujum qildi. Xalq shaharni o'qotar qurollar bilan himoya qilishga uringan bo'lsa-da, o'zbeklarning g'alabasiga to'squinlik qila olmadi.

XULOSA

XVI asrda Movorunnahr va Xurosonda Temuriylar, Eronda Oqquyunlilar hukmronliging barham topishi natijasida Eronda Safaviylar, Movorunnahrda esa Shayboniy sultonlar hokimiyat tepasiga keldi. Bu ikki davlatning manfaatlari tutashgan hudud Xuroson bo'ldi. 1510-yili Marv jangidan boshlab XVII asr oxirigacha Xuroson hududi Eron va Movorunnahr humkdorlari o'rtasidagi kurash maydoniga aylanib qoldi. O'zi temuriylar davridagi kurashlardan sillasi qurigan bu hudud aholisini o'sha davrdagi holatini ta'savvur qilish juda qiyin. Shoh Tahmasp davrida Xuroson uchun o'zbek sultonlari bilan juda ko'p kurashlar olib borildi. Ikki davlat goh goh g'alab qozonib turdi lekin hech kim mutloq ustunlikga erishmadi. Abdullaxon hukmronligi davridagina O'zbek sultonlari Xurosonni nazorat qilishdi. Bu kurashlar natijasida bir paytlar Dunyoning ikki markazidan biri bo'lgan Hirot talon taroj etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdul Hamid Lahoriy. Podshohnoma. 2016.
2. Alparg'u Mehmet. Buxoro o'zbek xonligining XVII asrdagi siyosiy va harbiy tarixining asosiy yo'nalishlari, Qrim jurnali, 15-son, Anqara 1996 yil.
3. Alparg'u, Mehmet, XVI asrda o'zbek xonliklari, Anqara, 1995 yil.
4. Aydog'mushog'lu. Safaviylar davlati tarixi. – Anqara, 2014.
5. Burton Audrey. Buxoroliklar: sulolaviy, diplomatik va tijorat tarixi 1550-1702. – London – Curzon, 1997.
6. Hasan bin Murtazo Husayn Astrobodiy. Sultonlar tarixi: Shayx Safidan Shoh Safigacha. – Tehron, 1399.
7. Hofiz Tanish Buxoriy. Sharafnoma-yi shohi, C. II.
8. Kafali Mustafo. Shaybonxon sulolasi va o'zbek ulusi. – Istanbul: Ötüken, 1976.
9. Olam Aroy-i Safaviy. Tehron, Intisarat-i Bunyad-i Ferheng-i Eron, 1350.
10. Shoh Tahmasp Safavi. Tazkira, Trans: Dr. Hicabi QIRLANGIC. – Istanbul, 2001.